

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.34>**Т. О. Кучерява**

здобувач науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології
 Науково-дослідний центр
 Національного університету цивільного захисту України,
 начальник навчально-тренувального комплексу
 (інформаційного та психологічного забезпечення) кафедри морально-психологічного
 забезпечення діяльності військ
 Інститут морально-психологічного забезпечення
 Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

СПЕЦИФІКА СТИЛЬОВОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ОСНОВА ЇХНЬОЇ НАДІЙНОСТІ У СКЛАДІ ТАНКОВИХ ЕКІПАЖІВ

У статті представлено результати дослідження особистісної саморегуляції танкістів із різними рівнями надійності. Питання надійності у виконанні поставлених завдань є значущим у реаліях бойових дій на сході України під час проведення антитерористичної операції, де надійність військовослужбовців, а саме фахівців-танкістів, які складають танкові екіпажі, є запорукою точного виконання всіх вказівок командування, виконуваних під час місії оборони та бою.

Здійснено теоретичний аналіз понять «саморегуляція» та «надійність». Надійність і складеність роботи танкового екіпажу загалом є запорукою виконання бойового завдання з найменшою кількістю втрат, тому одним із важливих чинників надійності є фактор саморегуляції особистості кожного з членів екіпажу. У дослідженні саморегуляція розглядається з погляду багаторівневого процесу постановки цілей і досягнень згідно з концепцією В. Моросанової. Кожен із членів танкового екіпажу планує, прогнозує і реалізує свою діяльність. У момент діяльності весь внутрішній потенціал танкіста спрямований на реалізацію його досягнень професійно-військової підготовки із втіленням їх на практиці під час виконання поставлених завдань.

Згруповано три групи танкістів – із високим, середнім і низьким рівнем надійності, в котрих проявлені різні регуляторні шкали саморегуляції, а саме: програмування, оцінка результатів, гнучкість; моделювання, оцінка результатів; планування, програмування, згідно з рівнями надійності. Цікаво, що в групі танкістів із низьким рівнем надійності середній рівень оцінки своїх результатів, хоча в групах танкістів із високим і середнім рівнем надійності ці показники високі. Показники за шкалами планування є напролюд високими в танкістів із низьким рівнем надійності, а із середнім і високим рівнем надійності показники шкали планування на низькому рівні. Це свідчить, що в танкістів із низьким рівнем надійності домінує планування своїх дій, хоча оцінка своїх результатів відходить на другий план, а у екіпажів із високим і середнім рівнем надійності домінує більше оцінка результатів, ніж планування дій.

Ключові слова: саморегуляція, танкісти, танковий екіпаж, надійність, індивідуальний стиль саморегуляції.

Постановка проблеми. Реформування Збройних Сил України неминує веде до дослідження щодо питань надійності особового складу, який комплектується з бійців строкової та контрактної служби. Сьогодні особлива увага надається індивідуально-психологічним рисам, які впливають на надійність у діяльності, військовослужбовців, що входять до танкового екіпажу. Одним із головних чинників надійності є саморегуляція. На думку В. Моросанової, М. Серебрякової, В. Конопкіна, особливості особистісної саморегуляції визначають смислові утворення, цінності в житті та праці, поведінці, у спілкуванні з оточуючими, емоційному стані, моделюванні своєї поведінки, оцінки своїх дій, оцінки досягнутих результатів, що, у свою чергу, впливає на точне та безпомилкове виконання наказів.

Особливого значення проблема надійності військовослужбовців набуває в екстремальних і

бойових ситуаціях, коли від регуляторних особливостей особистості кожного з членів екіпажу танка залежить ефективна та надійна робота на спільну мету.

Вивчення стильової саморегуляції як основного чинника надійності танкового екіпажу необхідне для подальшого дослідження надійності військовослужбовців у екстремальних ситуаціях із метою ефективного добору танкістів у екіпажі, подальшого навчання практичних навичок, психологічної підготовки особового складу та згуртованості екіпажу в екстремальних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття професійної надійності фахівців є одним із провідних серед психології праці, військової психології та інших. Окремі аспекти проблеми забезпечення професійної надійності фахівців в екстремальних ситуаціях описано в дослідженнях

О. Євсюкова, О. Керницького, М. Корольчука, С. Лебедевої, Г. Лещенка, Б. Ломова, Р. Макарова, В. Марищука, О. Мохи, К. Платонова та інших. Однак питання професійної надійності також залежить від психологічних особливостей особистості, а саме – саморегуляції особистості. Саморегуляцію описують як певний механізм адаптації в стресогенних ситуаціях. Тобто у стресі людина повинна взяти себе в руки, щоб діяти далі (А. Алексєєв). На думку В. Моросанової, саморегуляція людини будується з її основної діяльності, цілей, оцінювання своїх досягнень і результатів. Стильовими особливостями саморегуляції є керування особистісною активністю в досягненні та постановці цілей, шлях їх досягнення, оцінка свого результату. Все це є суб'єктивною оцінкою особистості, хоча саме вони, на думку В. Моросанової, впливають на саморегуляцію особистості, що, у свою чергу, має зв'язок з особистісною надійністю в діяльності танкістів.

Мета статті – дослідження специфіки стильової саморегуляції військовослужбовців як основи їхньої надійності у складі танкових екіпажів. Згідно з метою дослідження виділимо такі завдання:

1. Визначити особливості показників шкал стильової саморегуляції у фахівців танкових екіпажів.

2. Визначення середньогрупового профілю показників стильової саморегуляції танкістів із низьким, середнім і рівнем індивідуальної надійності.

У дослідженні використано таку методику: Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки ССП-98» В. Моросанової; 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кетела (форма А).

Виклад основного матеріалу. Деякий час уважалось, що саморегуляція особистості – це лише здатність цієї ж особистості «брати себе в руки» у важких стресогенних ситуаціях; що це здатність людини контролювати свої емоційні прояви. Досить часто цю категорію ототожнюють із поняттям самоконтролю. Проте це є не зовсім так.

Як говорить В. Моросанова, одна з провідних дослідників особливостей саморегуляції особистості, це явище слід вивчати в аспекті творення людиною діяльності, постановки цілей і завдань, планування нею своєї життєдіяльності тощо (В. Моросанова, 2000).

На думку її однодумців, для високих показників ефективності діяльності необхідні не стільки видатні когнітивні здібності особистості, скільки наявність розвиненої системи регуляції досягнень зовнішніх і внутрішніх цілей (В. Моросанова, 2015). Тобто саморегуляція – це багаторівневий процес психічної активності особистості з постановки цілей та керування процесом їх досягнення.

Зауважимо, що стильовими особливостями саморегуляції можна вважати найбільш прита-

манні людині особливості самоорганізації та керування власною активністю. Феномен стилю саморегуляції проявляється в тому, як людина планує і програмує досягнення життєвих цілей, враховує значимі зовнішні і внутрішні умови, оцінює результати і коригує свою активність для досягнення суб'єктивно прийнятних результатів, а також у тому, якою мірою процеси самоорганізації розвинені й усвідомлені. Індивідуальний стиль саморегуляції характеризується комплексом стильових особливостей регуляторики (В. Моросанова, 2019). У нього входять типові для цієї людини особливості регуляторних процесів, що реалізують основні ланки системи саморегуляції (планування, програмування, моделювання, оцінювання результату), а також регуляторно-особистісні властивості або інструментальні властивості особистості, такі як самостійність, надійність, гнучкість тощо.

Внаслідок універсальності функціональної структури регуляції для найрізноманітніших видів психічної активності і діяльності в стилі саморегуляції проявляється загальна регуляторна основа індивідуальності, яка є передумовою формування конкретних стилів діяльності в різних її видах (В. Моросанова, 2010).

Отже, вивчення особливостей стильової саморегуляції у випробуваних танкістів дасть нам змогу ближче підійти до розуміння психологічних особливостей надійності цих фахівців як членів танкових екіпажів.

Результати, які наведено в таблиці 1, дали нам змогу побудувати профілі саморегуляції фахівців-танкістів у кожній із груп випробуваних (див. рис. 1–3).

Отже, розглядаючи отримані результати, можемо констатувати, що в кожній із груп досліджуваних було утворено усереднені індивідуально-типові профілі саморегуляції, які дають можливість говорити про певні закономірності у виразності досліджуваних рис. 1.

Наприклад, *оцінка профілю в 1 групі танкістів*, які вирізняються недостатнім рівнем надійності, показала таке. Встановлено, що максимально виразними в цій групі випробуваних є шкали планування та програмування. Помірно виразним є показник оцінки результатів. При цьому моделювання, гнучкість і самостійність мають низькі показники. Ці дані дають змогу говорити про те, що ці фахівці вирізняються більш високим розвитком процесів планування цілей і програмування дій порівняно з моделюванням значущих умов досягнення мети і оцінюванням результатів дій. Високий загальний рівень саморегуляції формується, якщо показники планування і програмування наближаються до гранично високих значень. У нашому випадку цей показник розташовано на середньому рівні.

Таблиця 1

Особливості показників шкал стильової саморегуляції у фахівців танкових екіпажів

Регуляторні шкали	1 гр. (M±m)	2 гр. (M±m)	3 гр. (M±m)	t (1, 2)	t (1, 3)	t (2, 3)
Планування	7,23±0,14	2,52±0,17	2,49±0,21	3,18*	3,45*	0,72
Рівень	Високий	Низький	Низький			
Моделювання	2,39±1,05	8,14±1,54	8,08±1,43	2,86*	2,71*	0,69
Рівень	Низький	Високий	Високий			
Програмування	8,95±2,06	3,18±0,11	8,40±1,95	1,68	1,03	1,70
Рівень	Високий	Низький	Високий			
Оцінка резул.	5,23±1,32	8,08±2,16	8,29±2,06	1,47	1,62	0,58
Рівень	Середній	Високий	Високий			
Гнучкість	3,29±0,22	6,10±1,51	8,31±1,83	1,12	1,89	1,07
Рівень	Низький	Середній	Високий			
Самостійність	2,20±0,61	6,17±1,98	7,55±2,03	1,88	2,03*	1,09
Рівень	Низький	Середній	Високий			
Загальна СР	28,10±3,15	30,28±2,67	34,61±2,54	1,22	1,64	1,50
Рівень	Середній	Середній	Високий			

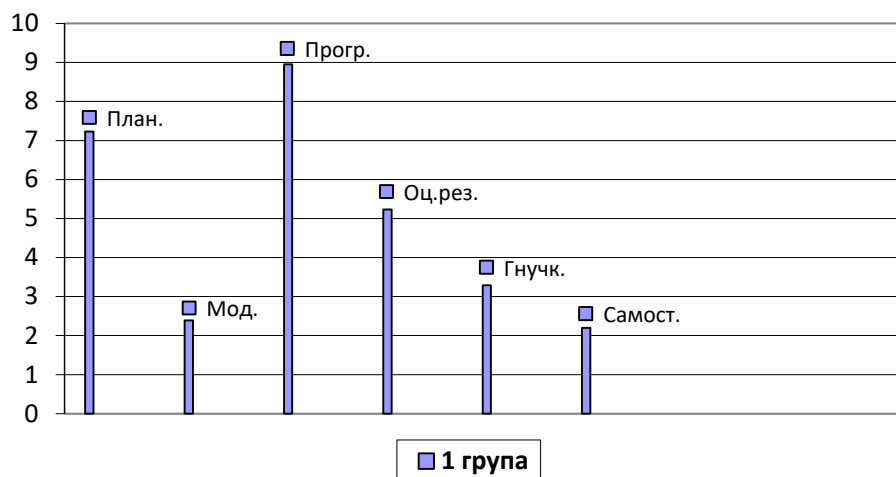
Примітка: * $p \leq 0,05$

Рис. 1. Середньогруповий профіль показників стильової саморегуляції танкістів із низьким рівнем надійності (1 група)

Такий профіль частіше спостерігається у людей із вираженою особистісною тривожністю, з високими показниками нейротизму, з тенденцією до акцентуації характеру астеничного або емоційно-збудливого типу. У спілкуванні таким людям важко контролювати свої емоції, вони легко засмучуються, якщо справи йдуть не так, як було задумано. Гостро реагують на вимоги оточуючих, залежні від зовнішніх обставин. Мінливість у настрої і непередбачуваність у поведінці призводять часом до імпульсивної поведінки. Незначний привід може викликати зміну настрою. Іноді спостерігається прагнення до самоствердження, до наступальної активності, але ці випробувані мають потребу в опорі і підтримці оточуючих. Для таких людей властива загальна спрямованість на себе і свої переживання, від інших чекають участі у своїй долі. Майбутнє то розквітає яскравими фарбами, то стає похмури. Планування власних життєвих перспектив розвинене, але спостерігаються труднощі у виділенні головних цілей, багато коливаний у виборі шляху, звідси – не

можуть визначитися з планами на майбутнє. Під час складання життєвих планів орієнтуються на інших людей. Адаптація до нових умов хороша. Характерним є прагнення до планування, до відбору способів і черговості дій, але через слабкість моделювання (низький рівень) більше значення надається деталям і дрібницям, але при цьому часто упускається головне. Недостатня пластичність планів і програм нерідко призводять до того, що виникають труднощі з реалізацією і перебудовою планів за зміни умов, наприклад за швидких змін у ситуації виконання професійного завдання, несподіваного повороту під час виконання наказу, за неможливості домогтися потрібних результатів. «Володарі» такого профілю схильні фіксуватися на своїх помилках; для них характерна висока чутливість до невдач, надмірна самокритичність, нестійкість самоконтролю. Саме ці риси, на нашу думку, можуть деякою мірою «робити» випробуваних цієї групи ненадійними в професійному плані.

Внутрішні умови виконання діяльності, такі як самопочуття, власні можливості, ступінь

підготовленості, часто оцінюються неадекватно, що позначається на результатах діяльності. У військовослужбовців, як у нашому випадку, це може виражатися в невпевненості у своїх силах і можливостях, схильності до викривлення реальної ситуації (ускладненні або спрощенні), в інтенсивному переживанні можливого неуспіху. Головне, що відрізняє випробуваних із цим профілем регуляції, – це емоційна нестійкість, тривалі переживання неуспіхів, невдач. Найчастіше ці переживання пов'язані не з реальними подіями, а з тими, які ще не настали, що призводить до нестійкості мети, до труднощів із формуванням внутрішніх критеріїв успішності. Спостерігається часта зміна настрою. Під час прийняття рішень ці досліджувані мають потребу в опорі, підтримці оточуючих, в порадах.

Крім того, розвиненість ланок планування і програмування дає змогу компенсувати недостатній розвиток ланок моделювання та оцінки результатів. Недостатня розвиненість ланки моделювання компенсується за підвищення загального рівня саморегуляції, хоча і не досягає однаковою мірою розвиненості з плануванням і програмуванням. Оцінка результатів є найбільш слабкою ланкою регуляції у фахівців-танкістів 1-ої групи і погано піддається компенсації та розвитку. Висока розвиненість планування і програмування дає змогу компенсувати недостатню розвиненість процесу моделювання, знизити тривожність, зняти зайву напруженість завдяки тому, що ситуації заздалегідь продумуються, відбираються способи і черговість дій, аналізується тактика поведінки у відповідальній ситуації.

Розглядаючи *профіль танкістів 2 групи*, слід вказати, що ці фахівці вирізняються достатньою

сформованістю регуляторних ланок моделювання та оцінки результатів із низькими/середніми показниками планування та програмування.

Цей тип є продуктивним із погляду саморегуляції. Досить розвинені регуляторно-особистісні властивості – самостійність і гнучкість. Середній загальний рівень саморегуляції. Звичка до планування у людей із цим профілем виражена слабо. Для них властиві невизначеність і мінливість планів і, як наслідок, недостатня самоорганізація навчальної, трудової або якоїсь іншої діяльності. Для таких людей характерні низька усвідомленість і стійкість цілей діяльності, невизначеність планів, звідки походять і труднощі в самоорганізації. Вони вважають за краще поверхневі і менш структуровані форми постановки цілей. Розвиненість ланки моделювання проявляється в оперативній оцінці значущих умов виконання діяльності, що дає їм змогу робити відповідні ситуації дії. Вони своєчасно знаходять правильну тактику поведінки під час виконання завдання/наказу, намагаються вкластися в час, відведений для підготовки завдання, вміло будують свої взаємини з командиром (вищим керівництвом) та іншими членами екіпажу. Наприклад, під час виконання певних завдань ці танкісти, допускаючи помилки, намагаються вчасно їх помітити і виправити. Зниження балів за шкалою оцінки результатів може бути пов'язано з оцінкою своїх внутрішніх можливостей, що виявляється в тенденції все ускладнювати. Таким фахівцям-танкістам властива гнучкість поведінки, наприклад, під час зміни наказів або ввідних під час виконання бойового завдання, хороша адаптація тощо. У них спостерігається низька чутливість до неуспіху, слабка емо-

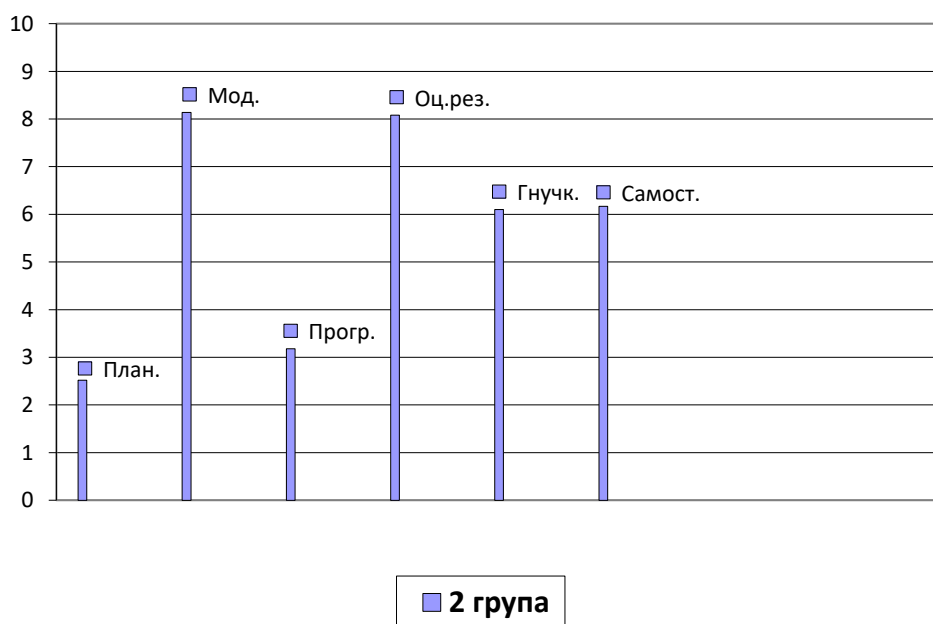

Рис. 2. Середньогруповий профіль показників стильової саморегуляції танкістів із середнім рівнем надійності (2 група)

ційна реакція на невдачі. Спілкування таких військовослужбовців характеризується природністю, невимушеністю. Вони готові до співпраці, чуйні й уважні в ставленні до інших людей, поступливі щодо тиску з боку оточення. Легко змінюють свою думку, виявляють лояльність у ситуації невизначеності. У поведінці їх вирізняє врівноваженість і обережність. Плани на майбутнє у таких людей не конкретизовані.

Аналіз *профілю 3 групи випробуваних* дав змогу зауважити таке. Фахівці цієї досліджуваної групи вирізняються сформованістю моделювання, програмування та оцінки результатів, низькою розвиненістю ланки планування. Високий загальний рівень саморегуляції сформовано в цьому випадку за високих значень за шкалами моделювання, програмування та оцінки результатів. Для цього профілю характерні середні значення для регуляторно-особистісної властивості самостійності і високі значення – для гнучкості. Такі фахівці не вважають за необхідне заздалегідь планувати свою професійну діяльність. Це може бути пояснено тим, що майже всі дії фахівці виконують за наказом і ініціативність у цьому випадку є скоріше недоліком, аніж сильною стороною особистості. Їх вирізняє недостатня усвідомленість цілей, фрагментарність і нестійкість планів. При цьому розвиненість регуляторної гнучкості дає змогу цим фахівцям бути сприйнятливим до всього нового, зумовлює хорошу пристосовність і соціальну адаптивність. Головне, на чому слід сконцентруватись під час характеристики цих випробуваних, – це те, що високий рівень розвитку моделювання допомагає швидко оцінювати ситуацію, правильно визначати мету діяльності в цих умовах, опера-

тивно будувати адекватну ситуації програму дій. Високий рівень розвитку за шкалою оцінки результатів допомагає зіставляти й оцінювати проміжні і кінцеві результати, точно визначати ступінь неузгодженості з метою діяльності, виявляти причини й оперативно перебудовувати програми дій, вчасно вносячи необхідні корективи.

Фахівці з цим профілем саморегуляції реально оцінюють свої можливості та прогнозують результати. Вони добре передбачають дії і вчинки інших людей, вміють розподілити обов'язки за спільної роботи. Висока пластичність процесів саморегуляції проявляється в легкості перемикання з одного виду діяльності на інший, в переході від одних дій до інших. Розвиненість такої регуляторно-особистісної властивості, як самостійність, свідчить про можливість автономно організувати роботи з досягнення мети, контролю за ходом її виконання та отриманих результатів. Сфера інтересів у військовослужбовців із цим типом саморегуляції широка і різноманітна. Вони люблять змагальність, прагнуть до підвищення свого соціального статусу. Вони не можуть довго залишатися без діла навіть у сприятливій для відпочинку обстановці. Схильні відстоювати свої права, часом із надмірною наполегливістю.

Випробувані з цим профілем прагнуть до спілкування. Їм подобаються групові заходи. Вони спрямовані головним чином на себе, тому строго дотримуються своїх інтересів у відносинах з іншими людьми. Їм властива типова прямолинійність, балакучість, схильність до поверхневої товарищескості і при цьому позитивне ставлення до майбутнього. Висувають велику кількість найрізноманітніших життєвих цілей, продумують шляхи їх досягнення.

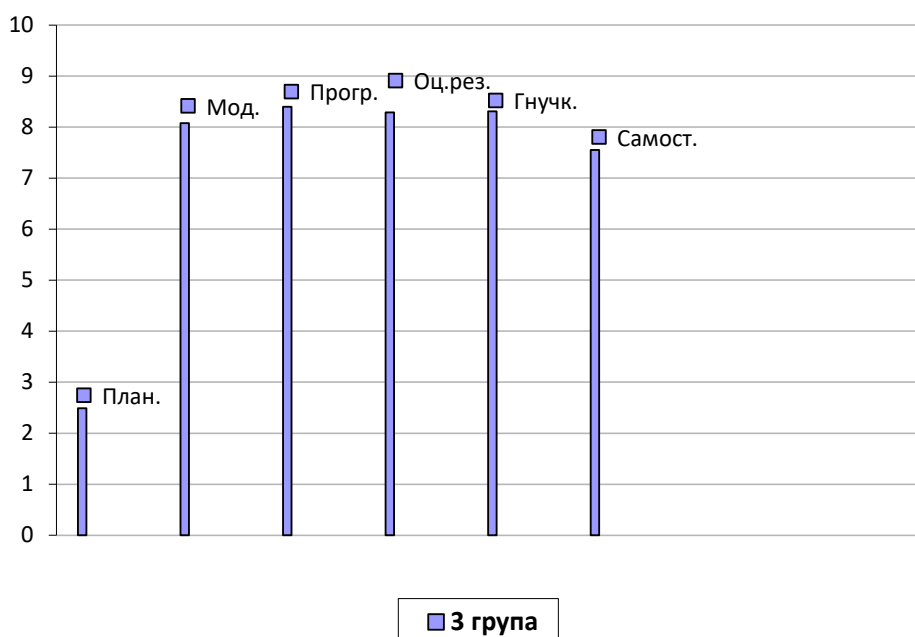

Рис. 3. Середньогруповий профіль показників стильової саморегуляції танкістів із високим рівнем надійності (3 група)

Наведені узагальнені характеристики профілів саморегуляції танкістів із різним рівнем надійності дають змогу висунути припущення про існування зв'язку між цими двома змінними, що і буде перевірене нами далі за допомогою кореляційного аналізу. Важливу роль у прийнятті рішень і діяльності в екстремальних умовах відіграють особистісні стилі саморегуляції. В наведених характеристиках профілів саморегуляції танкістів із різним рівнями надійності можна висунути припущення про існування зв'язку між цими двома змінними.

Висновки. Отже, згідно з наведеними профілями танкістів із різними рівнями особистісної надійності важливу роль відіграють особистісні стилі саморегуляції, які є притаманними для кожного з рівнів надійності.

У профілі танкістів із низьким рівнем надійності особливості стильової саморегуляції виражаються залежно від думки оточення, невміння керувати своїми емоціями. За відсутності чіткого погляду в досягненнях і професійних результатах потребують підтримки від оточення, ініціативність практично відсутня, надмірно самокритичні.

У танкістів із середнім рівнем надійності особливості стильової саморегуляції мають такий вигляд: виражена самостійність, гнучкість, але проявляється недостатня самоорганізація. Хоча вплив невдачі та схильність до мінливості виражені слабо, добре будують відносини з командирами не досить чітко планують свою діяльність.

У танкістів із високим рівнем надійності особливості стильової саморегуляції виражені в ініціативності, моделюванні розвитку події, реальній оцінці своїх дій і можливих наслідків; вони схильні відстоювати свою думку, наполегливі в роботі, товариські, прямолінійні.

Насамперед це вказує на те, що кожен із стилів саморегуляції має свої особливості, що впливають на професійні та особистісні якості танкістів, які у свою чергу, впливають на їхню надійність під час виконанні завдань, що веде до кореляційного аналізу цих змінних.

Перспективи подальших досліджень полягають у продовженні досліджень особливостей внутрішньої саморегуляції та її зв'язку з рівнем особистісної надійності членів танкових екіпажів, що відображається на надійності їхньої діяльності, умовах навчання та екстремальних ситуаціях. Подальше дослідження зв'язку рівня надійності та стилю саморегуляції потребує кореляційного аналізу отриманих даних. На основі отриманих результатів доцільно розробляти програми тренінгів і бесід для танкістів у межах теоретичного навчання, що дасть змогу скоригувати вплив особистісної саморегуляції на надійність військовослужбовців.

Література:

1. Моросанова В.И. Индивидуальные особенности осознанной саморегуляции произвольной активности человека. *Вестник Московского университета*. Серия 14 : Психология. 2010. № 1 С. 36–45.
2. Моросанова В.И., Коноз Е.М. Стилевая саморегуляция поведения человека. *Вопросы психологии*. 2000. № 2. С. 118–127.
3. Моросанова В.И., Бондаренко И.Н. Диагностика саморегуляции человека. Москва : Когито-Центр, 2015. 304 с.
4. Моросанова В.И. Развитие теории осознанной саморегуляции: дифференциальный подход. *Вопросы психологии*. 2011. URL: <http://sr-psylab.ru/wp-content/uploads/2016/12/2011-Morosanova-pdf> (дата звернення: 05.08.2019).
5. Моросанова В.И. Осознанная саморегуляция произвольной активности человека как психологический ресурс достижения целей. *Теоретическая и экспериментальная психология*. 2019. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/osoznannaya-samoregulyatsiya-proizvolnoy-aktivnosti-cheloveka-kak-psihologicheskii-resurs-dostizheniya-tseley> (дата звернення: 04.08.2019).

Kucheriava T. O. The specificity of style self-regulation of soldiers as the basis of their reliability in the tank crews Armed Forces of Ukraine

The article presents the results of research of personal self-regulation of tankers with different levels of reliability. The issue of security in the accomplishment of the tasks set is significant in the realities of hostilities in Eastern Ukraine during the anti-terrorist operation, where the reliability of soldiers, namely the tankers, who are a part of tank crews – is a guarantee of the exact fulfillment of all command instructions performed during defense and combat missions. Theoretical analysis of the concepts of self-regulation and reliability was carried out. Reliability and complexity of activities of a tank crew as a whole is the key to completing a combat task with the least amount of damage, therefore the only important factor of reliability is the factor of personal self-regulation of each crew member. The study scrutinizes self-regulation in terms of a multi-level goal-setting process and achievements in accordance with the concept of V. Morosanova. Each member of the tank crew plans, predicts and implements his activities.

At the time of activity, the entire internal potential of the tanker is aimed at implementing his achievements in military-vocational training and on implementing them in practice while performing the tasks.

There are three groups of tankers – of high, medium and low reliability in which different regulatory scales of self-regulation are manifested: programming, evaluation of results, flexibility; modeling, evaluation of results;

planning, programming, according to levels of reliability. It had to be stated that, in the group of tankers with a low level of reliability the level of evaluation of their results is average, although, in tanker groups with high and medium levels of reliability, these indicators are rather high. Indexes of planning scales are surprisingly high for low-level reliability tankers, although tankers with medium and high levels of reliability show low-level planning scale scores. It shows that the tankers with a low level of reliability show the strong level of planning of their actions, although the evaluation of their results are sidelined, and crews with high and the average levels of reliability is significantly dominated by the evaluation of results than the action planning.

Key words: *self-regulation, tankers, tank crew, reliability, individual style of self-regulation.*